

Woord vooraf

Wie het poëtisch oeuvre van Bert Schierbeek (1918–1996) doorbladert, zal tientallen gedichten tegenkomen die een relatie hebben met de beeldende kunst. Uit pure bewondering of uit persoonlijke genegenheid heeft de dichter zich zijn leven lang laten inspireren door het werk van uiteenlopende kunstenaars, van Shinkichi Tajiri, Pierre van Soest en Frank Lodeizen tot Loes van der Horst, Jan Sierhuis en Guillaume Leroy. Anders gezegd: door beelden, abstracte grafiek, grote installaties in de openbare ruimte, kleurrijke doeken van voornamelijk Nederlandse kunstenaars die zijn pad kruisten. Maar het gebeurde ook vaak andersom: talrijke schilders, beeldhouwers, fotografen en cineasten namen Schierbeeks gedichten als uitgangspunt voor hun creaties. Het opvallendste voorbeeld daarvan is schilder Jef Diederens, die zó onder de indruk raakte van Schierbeeks prozagedicht *Ezel mijn bewoner* dat hij nauwelijks meer kon stoppen: een serie van 85 tekeningen en gouaches was het resultaat.

Die wederzijdse beïnvloeding heeft een prachtige collectie ‘coproducties’ opgeleverd, die in 1954 begon met *Het bloed stroomt door*, een tekstuitgave van Bert Schierbeek die werd vergezeld door tien zwart-witte tekeningen van Karel Appel. Hun vriendschap dateert uit de vroege jaren vijftig, toen Bert Schierbeek op zijn Parijse verkenningstochten zijn atelier aan de Rue Santueil bezocht. Ook met Lotti van der Gaag en Corneille, die hij

daar eveneens ontmoette, zou Schierbeek later samenwerken.

Iets minder bekend is wellicht dat Schierbeek niet alleen in zijn poëzie zijn affiniteit met de beeldende kunsten etaleerde, maar dat ook in prozateksten deed. Hij opende tentoonstellingen, maakte interviews met kunstenaars en schreef inleidingen voor catalogi. In het algemeen oogstte hij daarmee veel lof. Een mooi compliment kwam bijvoorbeeld van Jan Vrijman die de catalogus *De kleur van Leo Schatz* (1989) besprak in zijn Journaal-column in *het Parool*. Schierbeek had daarin een inleiding geschreven. 'Kijk, zo moet het,' stelde Jan Vrijman kort maar krachtig vast. 'Zijn verhaal en de prachtige reproducties dreven me onweerstaanbaar naar de tentoonstelling.' Vrijman vond Schierbeek bij uitstek iemand die over kunst kon schrijven. En hij was lang niet de enige. De vraag is hoe dat kwam. Een veel gehoord antwoord was: Schierbeek kon zo goed kijken. 'Je hóorde hem kijken,' legde Jef Diederens eens uit. 'Als je met hem door een landschap reed, registreerde hij alles. Als een kind dat voor het eerst kijkt. Hardop las hij kreten voor van billboards, vrachtauto's. Kijk, daar gaan de internationale verhuizingen, riep hij dan opgetogen uit.'

Dat Schierbeek een scherp oog had, was ook Edy de Wilde, de voormalige directeur van het Stedelijk Museum in Amsterdam, door een toeval al heel vroeg opgevallen. Tijdens de mobilisatie in '39 hadden zij elkaar in Hoorn leren kennen. Urenlang praatten en droomden ze daar langs de Hoornse Hop. De Wilde vertelde daar later over: 'De manier waarop Bert naar het licht op de wol-

Schierbeeks introductie op het denken en doen van de Nederlandse Cobra-schilders (1964)

ken keek, een scheepje dat er voer, viel me onmiddellijk op. Daar voelde ik een soort verwantschap in.'

Ook Willem Sandberg, de voorganger van Edy de Wilde als directeur van het Stedelijk Museum, zag al vroeg Schierbeeks kwaliteiten. Op zijn instigatie schreef Bert Schierbeek in 1964 *De Experimentelen*. Een introductie op het denken en doen van de Nederlandse Cobra-schilders, van wie korte biografieën werden opgenomen. Het boekje, dat werd vertaald in het Engels, Frans, Spaans en Duits, verscheen bij uitgeverij Meulenhoff in de serie 'Beeldende kunst in Nederland'. Daarin verschenen bijvoorbeeld van de hand van verschillende auteurs ook publicaties over Wessel Couzijn, De Stijl, J.B. Jongkind, neorealisme en Van Dongen.

Schierbeeks aanpak was kennelijk bevallen, want bij monde van Meulenhoff-uitgever Bloemena kwam er opnieuw een verzoek voor een boekje in de reeks. Of hij naar New York wilde om de schilder Willem de Kooning (1904–1997) te portretteren.

Koning De Kooning

Toen Schierbeek dit verzoek kreeg, was Willem de Kooning al wereldberoemd. Tal van critici noemden hem de grootste schilder in het Amerika van zijn tijd. Sterker, bij nieuwe exposities ging de discussie intussen vaak over de vraag of De Kooning niet al over zijn hoogtepunt heen was. Dat blijkt bijvoorbeeld ook uit de bewaard gebleven map met fotokopieën van recensies en artikelen uit die jaren, die Schierbeek las voorafgaand aan het bezoek aan De Kooning. Zo zijn er essays van Clement

Greenberg en Harold Rosenberg, de twee critici die waarschijnlijk het meest hebben bijgedragen aan het bekend worden van de stroming die door hen als 'abstract expressionisme' en 'action painting' werd omschreven. Deze stroming kwam eind jaren veertig op en bloeide in de jaren vijftig. Naast Willem de Kooning worden daartoe ook Jackson Pollock, Mark Rothko, Barnett Newman, Franz Kline en Robert Motherwell gerekend. Schierbeek beschikte ook over stukken van Thomas Hess, iemand die zich in zijn werk vooral op De Kooning richtte als het over de abstract-expressionisten ging.

Tussen Jackson Pollock en Willem de Kooning was er aanvankelijk de nodige rivaliteit, die zich niet tot hun kunstenaarschap beperkte, maar ook vrouwen en drank betrof. Nadat Pollock in 1956 bij een auto-ongeluk om het leven was gekomen, werd de Kooning als meest vooraanstaande schilder van het abstract expressionisme beschouwd. Het lag voor de hand om daarbij ook naar de betekenis van zijn royale naam te verwijzen: 'koning' en 'king'. Lee Hall heeft zelfs de metafoor van de kroning, de gebeurtenissen in het koninkrijk en het sterven van de koning tot uitgangspunt genomen voor de structuur van haar boek: *Elaine and Bill, Portrait of a Marriage: the Lives of Willem and Elaine de Kooning* (1993). 'Koningin' Elaine Fried, met wie Willem de Kooning lang samenleefde, heeft zich enorm ingespannen om de bekendheid van de schilder te vergroten. Een van de intriges aan het hof is dat Elaine een verhouding had met Thomas Hess en in het kunstblad waarvan hij editor was, schreef over De Kooning.

Op het moment dat Schierbeek De Kooning wil bezoeken, is er veel veranderd in het leven van de schilder. De stromingen en hypes in de kunstwereld volgen elkaar nu sneller op. De aandacht is verschoven van het abstract expressionisme naar pop art en de abstract-expressionisten zijn hun eigen weg gegaan. De Kooning heeft de drukke stad New York verruild voor het landelijke Long Island, waar het hem, zoals Schierbeek uitvoerig meldt, in een aantal opzichten aan zijn geboorteland Nederland doet denken. Hoewel ook nu nog de steeds terugkerende thema's in zijn werk en zijn ambachtelijkheid voor continuïteit in De Koonings oeuvre zorgden, bracht de nieuwe eigen weg die hij ging, de nodige veranderingen. Vanaf 1955 begon De Kooning aan een aantal zeer abstracte stedelijke landschappen, die naarmate hij vaker en langer in de Hamptons op Long Island verbleef een landelijker karakter kregen en ook steeds meer de zee tot onderwerp hadden. In de jaren zestig maakte hij echter opnieuw verschillende series schilderijen van vrouwen. Wanneer Schierbeek op bezoek komt, domineren zodoende (vrouwen)figuren en geabstraheerde landschappen en zeegezichten.

Of De Kooning zich nu doelbewust bezighield met zijn eigen public relations of dat bij voorkeur overliet aan mensen in zijn omgeving, het is evident dat hij vooral graag wilde schilderen. Dat was al zo in de wilde jaren op Manhattan met vrienden en alcohol. En vanaf zijn vertrek naar Long Island werkte hij vaak zeven dagen per week, hetgeen Schierbeek eerst parten zou spelen, maar wat hij daarna zelf mooi kon observeren.

Wel of geen boek

De Kooning interviewen viel aanvankelijk niet mee, blijkens een brief uit januari 1967 van Margreetje, Schierbeeks vrouw in die tijd, aan Jan Gerhard Toonder: 'Bert is een paar dagen naar Willem de Kooning, – de eerste tijd leek hij meer op Willem de Zwijger – onmogelijk hem aan de telefoon te krijgen of een afspraak met hem te maken. Na veel bescheiden en respectvol wachten werd Bert tenslotte zo woedend dat hij telefonisch (en gelukkig kreeg hij de baas zelf aan de lijn) lik op stuk eiste, wel een boek, of geen boek. En de goeie man die steeds uitstelde omdat zijn painting hem zo buggerde bleek nog steeds nauwelijks te weten waarover het eigenlijk ging. Nu is alles mooi en prachtig. Bert is geweldig enthousiast. Ze praten dagen en nachten en spoelen er waarschijnlijk ook wel een glas tussendoor. Kortom het belooft een mooi boek te worden.'

Een boek kwam er evenwel niet. Wel een typoscript, getiteld *Willem de Kooning: a portrait*, dat gereed was voor de zetter. Deze tekst was volledig in het Engels, maar een eerdere, onvolledige versie daarvan, die in de nalatenschap van Schierbeek werd aangetroffen, bestaat uit een mengmoesje van Nederlands en Engels. Het is heel aannemelijk dat Schierbeeks Amerikaanse vriend Charles McGeehan, die veel uit Schierbeeks oeuvre vertaald heeft, het Nederlands heeft vertaald en het Engels gefatsoeneerd. Het eigenaardige is dat dit blijkbaar pas gebeurd is nadat in 1968 de eerste retrospectieve van de Kooning in het Stedelijk werd georganiseerd. In de bijbehorende catalogus werden namelijk enkele fragmenten

Stedelijk Museum 1968, van links naar rechts: Willem de Kooning, Jan Heyligers, Nono Reinhold, Edy de Wilde, Bert Schierbeek

uit Schierbeeks tekst opgenomen, terwijl werd aangekondigd dat het gehele boek in 1969 zou verschijnen. In de grotendeels Engelstalige tekst duiken nu en dan regels in het Nederlands op: 'En vergenoegd lachend voegt hij er aan toe: "Humor sneaks in."'

De catalogus bevat ook een inleiding van Thomas Hess, evenals Schierbeek spreker op de opening van de tentoonstelling, die werd georganiseerd door de toenmalige directeur Edy de Wilde. De Kooning zelf is er ook, voor het eerst sinds zijn vertrek naar Amerika terug in Nederland. Op dat moment leek er nog geen vuiltje aan de lucht, maar toen Schierbeek vervolgens doorwerkte aan zijn manuscript en er een vertaling was gemaakt, ontstond er de nodige irritatie. Het verhaal wil dat De Kooning, wereldvreemd en verstrooid als hij vaak door het leven stapte, zich onvoldoende gerealiseerd had dat Schierbeek voor een serieuze publicatie kwam. Thomas Hess bleek niet zo gecharmeerd van Schierbeeks aanpak. Edy de Wilde meent dat Hess het te oppervlakkig vond, dat Schierbeek het zich te gemakkelijk had gemaakt. Schierbeek zelf dacht dat Hess bang was dat hij te veel een 'Nederlandse schilder' van De Kooning zou maken. Op vergelijkbare wijze was het abstract expressionisme immers ook bestempeld als een bij uitstek Amerikaanse stroming, de eerste die zich kon meten met Europese scholen in de schilderkunst en die aangaf dat New York het centrum van de kunst was geworden en Parijs had opgevolgd.

Overigens was behalve Hess ook de toenmalige galeriehouder van De Kooning, Fourcade, actief om het imago van de Amerikaanse meester te bewaken. Hij

heeft de uitgave van een monografie over De Kooning tegengehouden, omdat hij vond dat de schilder een auteur van meer naam verdiende.

Onduidelijk is gebleven wat zich op de redactie burelen van de uitgever heeft afgespeeld, maar een feit is dat Meulenhoff afzag van publicatie van het geheel. Sindsdien was het typoscript onvindbaar, evenals Schierbeeks eigen doorslag. Totdat in 1998, twee jaar na zijn overlijden, het lang verloren gewaande mapje toch werd teruggevonden tussen de papieren van de schrijver. En het feit dat Willem de Kooning in 2005 opnieuw een retrospectieve krijgt, ditmaal in de Kunsthal in zijn geboortestad Rotterdam, is een goede aanleiding om Schierbeeks tekst alsnog te publiceren.

Karin Evers

Guido Walraven

Willems de Kooning:

A portrait ~~of~~

by Bert Schierbeek

Nothing is positive about art except
that it is a word.

The artist takes art as he finds it.

Art begins a way to avoid a way.

Paint might be like the question of a
concrete experience. For instance:
I am very happy that grass is green.

These statements were made by Willem de Kooning, the American painter, born in Rotterdam, now 64 years of age. He has ~~been~~ been living in and around New York for over forty years. For the last ten years he has been one of the most illustrious of American painters, "the grey-headed sage of abstract expressionism".

His influence on American painting between the two world wars and thereafter is in many respects comparable with that of Pablo Picasso on the European scene. His ~~personality~~ personality and skill exerted a catalyzing effect on his surroundings and his artist friends.

Erste pagina van het typoscript van Bert Schierbeek

*Er is niets positiefs aan kunst behalve dat het een woord is.
De kunstenaar neemt kunst zoals hij die vindt.
Kunst wordt een manier om een manier te vermijden.
Vormen zouden de ontroering van een concrete ervaring
moeten hebben. Bijvoorbeeld: ik ben erg blij dat gras groen
is.*

Dit zijn uitspraken van Willem de Kooning, de Amerikaanse schilder die in Rotterdam geboren is, nu 64 jaar oud. Hij woont al meer dan veertig jaar in New York en omgeving. Sinds tien jaar is hij een van de meest vermaarde Amerikaanse schilders, 'de grijze decaan van het abstract expressionisme.'

Zijn invloed op de Amerikaanse schilderkunst tussen de twee wereldoorlogen en daarna is in veel opzichten te vergelijken met die van Pablo Picasso op de Europese kunst. Zijn persoonlijkheid en bekwaamheid hebben een katalyserende invloed op zijn omgeving en zijn kunstenaarsvrienden.

De Kooning was tweeëntwintig jaar toen hij naar Amerika vertrok. Tien jaar lang had hij de avondcursus gevolgd aan de *Academie voor Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen* in Rotterdam. Hij had dit gedaan op aanraden van Jan en Jaap Gidding, 'schilders en decorateurs', bij wie hij na de lagere school in dienst was gekomen.

Naar New York bracht hij mee: zijn begaafdheid, zijn vaardigheid en zijn vertrouwdheid met de Europese schilderkunst. Van zijn moeder, een steile, wilskrachtige, dominerende vrouw, had hij zijn doorzettingsvermogen

meegekregen en de wil om iets unieks tot stand te brengen zonder concessies te doen aan de buitenwereld.

‘Ik wil de grootste kunstenaar zijn, de grootste minnaar en de grootste drinker.’ Daar slaagde hij op luisterrijke wijze in, maar niet precies op de manier zoals zijn moeder het zich had voorgesteld of het bedoeld had.

Van zijn vader had hij onverschilligheid, beweeglijkheid en de onverschrokken branie geërfd waarmee hij zich door de moeilijkste situaties heen sloeg... en misschien ook wel een soort schroom en verlegenheid.

Zijn ouders gingen uit elkaar, zodat hij al jong leerde het leven van twee kanten te bekijken.

‘De dubbelzinnigheid van de werkelijkheid’ heeft altijd een grote rol gespeeld in zijn werk en in zijn uitspraken.

Zijn grijze kop had iets katachtigs en dit is een kat die je zeker niet in iemands tas kunt stoppen.

‘Wat ik zie is een glimp, een glimp van de werkelijkheid en die glimp is de essentie van mijn werkelijkheid en ik ben dat speciale onderdeel ervan en het geheel. Dus wat ik ervan maak moet wel echt zijn.’

Maar soms konden er maanden voorbijgaan zonder dat hij zijn ‘glimp’ op het doek wist te krijgen, want niets gaat vanzelf. En na enkele van zulke maanden smeedt hij dat ellendige doek in een hoek, gaf de hoop op en zette het op een drinken. Daarna kon de confrontatie opnieuw beginnen en in een uur tijd werd het doek dan voltooid en kon hij het wegzetten. Dan zette hij het weg en zei dat het af was, dat wil zeggen: definitief af... Toch wordt

wel beweerd dat het voor degenen die werk van hem bezitten, niet raadzaam is hem die schilderijen in bruikleen af te staan, want je kunt er nooit zeker van zijn dat hij niet zal beginnen ze nog eens 'af' te maken. 'Ik ben er nog niet klaar mee' is een spreekwoordelijk gezegde van De Kooning. Hij heeft zo verscheidene aanbiedingen voor tentoonstellingen afgewezen.

Hij heeft heel veel over de problemen en de mogelijkheden van het schilderen nagedacht en steekt zijn gedachten daarover niet onder stoelen of banken. Dat verklaart voor een deel de grote invloed die hij heeft gehad op zijn artistieke omgeving.

Het eerste contact dat ik met hem had, ging via de telefoon. We hadden bij hem thuis afgesproken.

'Moet je horen,' zei hij, 'je neemt vanmiddag de trein van de Long Island Railroad die om 2.07 van Grand Central naar Montauk vertrekt. Je neemt die trein en blijft rustig zitten, want mensen die het weten blijven rustig in die trein zitten. Er zijn namelijk een heleboel Hamptons. Je hebt West Hampton, Hampton, Hampton's Bay, maar jij blijft rustig zitten en wanneer je *East Hampton* ziet, stap je uit... en daar sta ik...'

Een jeugdige, welluidende stem uit East Hampton, Long Island, drie uur met de trein vanaf New York. De Kooning woonde daar al tien jaar.

Terwijl de trein geleidelijk New York achter zich liet, keerde ik regelrecht terug naar een Hollands landschap. Rivieren, bossen, meren, duinen. Pollock heeft daar ge-

woond en gewerkt en ook Franz Kline en Harold Rosenberg woont er nog steeds, evenals Saul Steinberg.

Elaine de Kooning, zelf een goed schilder, met wie De Kooning in 1943 is getrouwd en van wie hij nu gescheiden is, beschreef *haar* eerste ontmoeting met hem als volgt:

‘Ik ontmoette Bill in 1936 in een bar. Ik dacht dat hij zeemansogen had, want het leek net of hij de hele dag naar heel weidse verten had gestaard. Hij had een niet-menselijke blik - leeg, klaar, engelachtig. Verscheidene dagen later bezocht ik met een vriend zijn atelier. Het was de schoonste ruimte die ik ooit in mijn leven gezien heb. Het atelier had grijs geverfde vloeren, witte muren, er stonden één tafel, één bed, vier stoelen, één ezel, één fantastisch goeie grammofoon die 800 dollar gekost had terwijl hij maar tweeëntwintig dollar per week verdiende, en één schilderij - een man - op de ezel. Het gehele effect was dat dit een groot man was.’

Op het perron in East Hampton stond De Kooning. Een vrij kleine, breedgeschouderde man wiens houding me aan de Nederlandse architect Gerrit Rietveld deed denken. Ook hij had dezelfde heldere blauwgrijze ogen, die werkelijk leeg schenen te zijn, of ten minste iets dat zweemde naar verre verwachting, maar ook naar het vertrouwen in staat te zijn dit vooruitzicht te realiseren. En toch hadden zijn ogen ook iets kwetsbaars. Maar toen gaven we elkaar de hand en zijn handdruk was stevig en zijn blik open. Zijn grijze kuif hing sluik over